

SOCIOLOGICAL DISCOURSE

Соломія Бубняк

Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

ЗМІСТ КОНЦЕПТУ «СОЦІАЛЬНЕ САМОПОЧУТТЯ» В СИСТЕМІ СОЦІОГУМАНІТАРНИХ НАУК

Solomiia Bubniak

Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

THE CONCEPT OF «SOCIAL WELL-BEING» IN SOCIAL SCIENCE

Social transformations of society lead to the use of an interdisciplinary approach to the study of socio-psychological processes, phenomena and concepts. Consequently, the integral indicator, which is intended to define these changes, is social well-being. That is why the article is devoted to the theoretical study of the concept of “social well-being” in social and humanitarian sciences, such as: psychology, philosophy, economics, sociology, in public opinion and in terms of bio-medical approach. Thus, the concept of “social well-being” describes a subjective state of society in the most general context, focuses on the study of how an individual feels as a member of a particular society or a particular social group; and just how well it sees its own place in this society, how satisfied they are receiving from society and giving to it.

Keywords: social well-being, subjective and psychological well-being, happiness, mood, life, satisfaction.

Кінець ХХ – початок ХХІ століття ознаменовані радикальними змінами, які відбуваються в сучасному українському суспільстві. Практично кожен із сфер суспільного життя торкнулися значні перетворення, які потребують від людини нових зразків поведінки, цінностей, установок, орієнтацій тощо. Як наслідок, в соціогуманітарних науках також відбуваються трансформації, які включають як переосмислення традицій у вивченні соціальних суб'єктів, так і залучення нових ресурсів. До останніх відносяться звернення до теоретичних концепцій, які були запропоновані у свій час іншими дисциплінами і знаходяться на периферії дослідницької практики. Отож, сутнісні зміни соціально-економічних, політичних, духовно-культурних, наукових сфер життя пропонують нові механізми адаптації.

«Аналіз соціальної адаптації як складного і багатогранного процесу потребує пошуку таких показників, які є операціональними визначеннями для успішного вирішення проблеми вимірювання»¹. Тому, для багатьох сучасних досліджень соціальних процесів і явищ стає необхідністю використання міждисциплінарного підходу, зокрема вивчення соціально-психологічних понять. Мова йде про «соціальний настрій», «соціальні перцепції», «соціальне чуття», «соціальне самопочуття» тощо. Вказані терміни виходять за рамки суто психологічної площини розгляду, адже пропонується вивчення і їхніх соціальних характеристик. Суб'єктивне сприйняття людиною власного життя перестало бути прерогативою тільки психологічних досліджень в силу існування впливу об'єктивних факторів, які значною мірою детермінують життєдіяльність як індивіда, так і соціальних спільнот.

Висновки, зроблені щодо особливостей соціальної адаптації по якому-небудь одному із показників є недостатніми, тому необхідно застосувати декілька інтегральних показників, одним

¹ Щербакова, В.П. (2011). Социальное самочувствие молодежи – интегральный показатель ее адаптации к общественным переменам в России. Известия Тульского государственного университета. Гуманитарные науки, 3, 221.

із яких може виступати соціальне самопочуття людини¹. Відтак, особливого значення набуває врахування чинника соціального самопочуття населення в умовах кризової ситуації та певної нестабільності розвитку сучасного суспільства, оскільки саме він визначає рівень соціально-економічної та соціально-політичної напруженості у суспільстві, характеризує запас міцності функціонування системи суспільних відносин, стає важливим орієнтиром для правильного вибору курсу держави та здійснення необхідних суспільних перетворень².

«Категорія «соціальне самопочуття» не входить до числа найбільш вивчених понять науки. Досвід дослідження і вивчення суспільних явищ, пов'язаних із соціальним самопочуттям, які наука накопичила протягом останніх десятиріч, поки ще не дозволив ввести цей концепт в число канонізованих термінів»³, адже знання щодо його суті є досить розпорошеними і пояснюють здебільшого лише окремі аспекти формування та існування цього суспільного феномену⁴. Попри це, «соціальне самопочуття» є однією із ключових категорій, котра характеризує суб'єктивний стан суспільства в найбільш загальному контексті, котра акцентує увагу на дослідженні того, як почуває себе людина як член певного суспільства чи конкретної соціальної групи, наскільки правильним і справедливим бачить вона своє власне місце в цьому суспільстві, наскільки вона задоволена тим, що отримує від суспільства і що дає йому сама.

Вчені різних наукових галузей (психологи, філософи, економісти, соціологи тощо) визначають теоретико-методологічний та методичний зміст конструкту «соціальне самопочуття», ведеться пошук інтегральних і об'єктивних показників, що фіксують вказані зміни в ментальних, поведінкових і емоційних структурах внутрішнього світу людини⁵. Вирішити всі ці прогалини у науці дозволить розмежування двох понять: «суб'єктивне благополуччя» і «соціальне самопочуття», адже досі вони теоретично і методологічно значно пов'язані. Термін «соціальне самопочуття» активно використовують українські і російські вчені, а от категорія «суб'єктивного благополуччя» є більш традиційною і усталеною в зарубіжній, переважно психологічній, науці⁶.

Психологічні дослідження соціального самопочуття, суб'єктивного і психологічного благополуччя, щастя, задоволеності життям та морального духу на Заході можна поділити, як зазначають Е. Дайнер та Р. Бісвас-Дайнер, на три періоди⁷.

Перший період дослідження характеризується переважно описовим характером, вимірюючи середні рівні задоволеності людей і беручи до уваги такі демографічні компоненти, як вік, стать, освіта, і тому не приділялась увага психологічним процесам, які б контролювали самопочуття особистості. Відтак, перша спроба вивчення самопочуття населення у психології була зроблена в кінці 50-х рр. ХХ ст. у США. Американські дослідницькі організації починають ставити респондентам запитання щодо щастя і задоволеності життям. Своєю чергою, це спричинило появу таких класичних робіт: «Модель людських тривог» Х. Кентріла; «Структура психологічного благополуччя» Н. Бредберна; «Якість американського життя» А. Кемпбелла, П. Конверса і В. Роджерса. У 1967 р. В. Вільсон здійснив перший широкий огляд поняття щастя та підсумував усі попередні описові дослідження. Він писав, що щаслива людина – «молода, здорова, добре освічена особа, з хорошою зарплатнею, екстраверт, оптимістична, безтурботна, релігійна та одружена, з високим почуттям самоповаги, скромними очікуваннями, будь-якої статі і з широким кругозором»⁸.

¹ Щербакова, В.П. (2011). Социальное самочувствие молодежи – интегральный показатель ее адаптации к общественным переменам в России. *Известия Тульского государственного университета. Гуманитарные науки*, 3, 221.

² Слейко, М.Я. (2012). *Соціальне самопочуття населення у суспільстві періоду трансформацій: методологія та методи дослідження*: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соц. наук: 22.00.02 – методологія та методи соціологічних досліджень. Київ, 2.

³ Галин, И.А. (1990). *Социальное самочувствие. Социологический справочник*. Київ, 352-353.

⁴ Слейко, М.Я. (2012). *Соціальне самопочуття населення у суспільстві періоду трансформацій: методологія та методи дослідження*: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соц. наук: 22.00.02 – методологія та методи соціологічних досліджень. Київ, 2.

⁵ Абаев, Р.Д. (2003). *Взаимосвязь личностных свойств и социального самочувствия студенческой молодежи: работа на соискание ученой степени канд. псих. наук: 19.00.01 – общая психология, психология личности, история психологии*. Москва, 4.

⁶ Слейко, М.Я. (2009). Від суб'єктивного благополуччя до соціального самопочуття: традиційні та сучасні підходи. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*, 15, 209.

⁷ Diener, E., Biswas-Diener, R. (2000). New directions in subjective well-being research: The cutting edge. *Indian Journal of Clinical Psychology*.

⁸ Wilson, W. (1967). Correlates of avowed happiness. *Psychological Bulletin*, 294-306.

Впродовж наступного періоду досліджень, який характеризувався більш теоретичними розробками, дослідники ретельно аналізували деякі концептуальні моделі пояснення суб'єктивного благополуччя. Увага зосереджувалась на таких факторах, як темперамент, адаптація, соціальне порівняння. За допомогою темпераменту можна пояснити людську схильність реагувати позитивно або негативно на життєві обставини, зазначають вчені з лабораторії Е. Дайнера. Таким чином, екстраверсійність чи інтраверсійність людини сильно впливають на її суб'єктивне благополуччя. Щодо адаптації, то головна ідея полягає в тому, що люди звикають до будь-яких життєвих обставин. Прикладом цього слугують результати дослідження, які показали, що переможці лотерей виявилися менш щасливими за інших, а респонденти, які мали серйозні проблеми із здоров'ям (непрацевдатні), відчували себе більш щасливими, ніж очікувалося¹. Згідно іншої концептуальної моделі, яка базувалася на соціальному порівнянні, люди почуваються щасливими, якщо вони знаходяться у кращому становищі за інших. І відповідно, менш щасливими, якщо оцінюють своє соціальне положення відносно рефлексивної групи як нижче, зауважують у своїх працях Р. Венхувен, Е. Дайнер, В. Тайлор² та інші. Прихильником цієї думки виступає і Дж. Макналті, який зазначає, що люди частіше відчують позитивне соціальне самопочуття, якщо вони приймають лише хороші речі в кожному досвіді або ситуації. Навіть в минулому, якщо людина зосереджується лише на негативі – мозок тільки буде в змозі визнати негативне самопочуття. Чим більше мозок має доступ до негативу, тим легше негатив наступає, тому що це те, що більш запам'ятовується. Позитивні спогади вимагають більших зусиль для мозку, щоб згадати позитивний досвід, тому що, як правило, це дрібні дії і переживання, які мають відношення до позитиву³.

Також на цьому етапі досліджень вчені відзначають вплив цілей і цінностей на зміни у суб'єктивному самопочутті людей. У цьому контексті влучною є теза Р. Еммонса, що «найкращого результату досягають ті, хто слідує за своїми індивідуальними цілями; негативні наслідки чекають на тих, у кого цілі між собою конфліктують; а найбільш задоволеними є люди, які керують своїми важливими цілями»⁴.

Третій період досліджень суб'єктивного благополуччя характеризується впровадженням валідних гіпотез, проведенням лонгітюдних досліджень та експериментів. Дослідники зуміли пояснити різні грані психологічного самопочуття людини, щастя, задоволеності життям. Психологи розпочали все частіше користуватися соціологічними методами збору інформації, які надають більше можливостей, зокрема, для виходу на міжнаціональні порівняльні дослідження⁵. У зв'язку з цим, в контексті досліджень суб'єктивного самопочуття вивчаються такі його складові, як щастя, задоволеність життям і моральний дух.

Категорії «самопочуття» і «щастя» перекликаються. Вони описують все те, що є хорошим для людини в житті, і що позитивно чи негативно впливає на неї. Проте, категорія «щастя» стосується буденних, щоденних радостей і турбот особистості. Хоча, американські психологи прагнуть розширити рамки вивчення цього поняття за допомогою дослідження біологічних і соціальних факторів, які здійснюють вплив на щастя людини. Так, Е. Дайнер і Р. Бісвас-Дайнер зауважують, що «щастя є більш, ніж емоційним задоволенням: воно є певною психологічною підтримкою, яка просуває хороше самопочуття людини у різні сфери її буття». Тому, розуміння «щастя» як джерела когнітивного і афективного впливу на суб'єктивне благополуччя підтримують у своїх роботах Р. Венхувен та Е. Дайнер⁶.

Е. Дайнер і його колеги вказують на те, що суб'єктивні оцінки благополуччя мало залежать від ситуативних та психологічних факторів, адже інтенсивність сприйняття людиною позитивних емоцій, тобто сила її реакції на події не впливає на самопочуття особи, оскільки і емоційне сприйняття негативних подій у таких людей є більш сильним. Отже, не слід пов'язувати події, які

¹ Diener, E., Biswas-Diener, R. (2000). New directions in subjective well-being research: The cutting edge. *Indian Journal of Clinical Psychology*.

² Veenhoven, R. The Science of Subjective Wellbeing: A tribute to Ed Diener. <<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.470.2930&rep=rep1&type=pdf>> (2017, травень, 31).

³ Самопочуття. *Вікіпедія, вільна енциклопедія*. <<http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D1%87%D1%83%D1%82%D1%82%D1%8F>> (2017, травень, 31).

⁴ Diener, E., Biswas-Diener, R. (2000). New directions in subjective well-being research: The cutting edge. *Indian Journal of Clinical Psychology*.

⁵ Слейко, М.Я. (2009). Від суб'єктивного благополуччя до соціального самопочуття: традиційні та сучасні підходи. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*, 15, 210.

⁶ Biswas-Diener, R., Diener, E., Tamir, M. (2004). *The psychology of subjective well-being*. Daedalus, 2, 18-25.

відбуваються у щоденному житті і впливають на настрій у певний момент часу, з глобальним сприйняттям людиною свого життя¹. Оцінюючи своє життя, люди схильні більш інертно сприймати зовнішні чинники, які тільки нещодавно щось змінили у їхньому житті. Причиною є те, що всі ці події піддаються аналізу з позиції теперішніх уявлень, сформованих на основі власної біографії і життєвого досвіду. Таким чином, простежується певна тенденція у використанні людиною однакових типів інформації для оцінки задоволеності життям, через що цей показник є переважно стабільним у короткостроковому періоді часу, але не таким стабільним у довгостроковій перспективі, що пояснюється змінами у житті людини. Навіть такі ситуативні чинники, як настрій, емоції людини у конкретний період опитування мають незначний вплив на валідність, хоча і можуть певним чином змінити відповіді².

Також варто зазначити, що суб'єктивне благополуччя у психології ототожнюють із психічним здоров'ям людини. Але такий підхід є помилковим, оскільки психічно хвора людина може бути як незадоволеною, так і абсолютно задоволеною своїм життям. Хоча, однозначно визначити рівень суб'єктивного благополуччя чи соціального самопочуття, який би погіршував психічне здоров'я складно, оскільки у кожної людини існує свій поріг сприйняття негативних життєвих обставин. Цю позицію підтримував Р. Лукас у своїй теорії множини точок, згідно з якою у кожного індивіда генетично закладений певний рівень щастя, який може лише в незначній мірі змінюватися у залежності від життєвих обставин. Тому суб'єктивне благополуччя не має піддаватися впливу таких факторів як прибуток, здоров'я, освіта тощо³.

Отже, можемо сказати, що у західній науці не існує такого усталеного терміну як «соціальне самопочуття». Вчені звикли вживати терміни «суб'єктивне благополуччя», «щастя», «задоволеність життям» тощо. Суть цих термінів зводиться до того, що благополуччя людини базується на емоціях та адаптаційному потенціалі.

Надалі увагу цій категорії приділяли такі відомі російські та українські соціальні психологи, як П. Гуралевич, А. Леонт'єв, А. Петровський, К. Платонов та інші, які розглядали самопочуття як важливу характеристику психічних процесів особистості. Було визначено, що самопочуття у психології є складним конструктом, який має три рівні: пізнавальний, емоційно-оцінний та фоново-несвідомий.

Пізнавальний рівень, як вважають психологи, ґрунтується на дійсних умовах життя, на суспільних реаліях, на тлі яких люди здійснюють свою життєдіяльність. Тобто, як відмічає російський дослідник П. Гуревич, нарощування темпів об'єктивних суспільних змін спроможне справляти згубний вплив на психіку, порушувати внутрішню рівновагу людей, а тому погіршувати їхнє соціальне самопочуття. Однак, якщо такі зміни сприяють покращенню способу життя, вони, незважаючи на певний психологічний дискомфорт, пов'язаний з ломкою звичайних стереотипів, будуть оцінюватися людьми позитивно та покращать їхнє соціальне самопочуття⁴.

Емоційно-оцінний рівень пов'язаний із духовними характеристиками людей, такими як їхній світогляд, морально-ціннісні норми і орієнтири, політична і правова свідомість, національна самосвідомість, соціально-психологічні риси характеру, рівень освіти тощо. Тому духовний розвиток людини має вплив на її ціннісні орієнтації, які впливають на самопочуття людини. Чим вищий рівень духовних цінностей людини, тим краще у неї самопочуття, адже людина самостверджується у суспільстві, проявляє свої здібності та свій внутрішній потенціал. І навпаки, чим нижчий рівень духовних цінностей людини, тим гірше у неї самопочуття, адже вона відчуває певне відчуження зі сторони суспільства, стає нікому непотрібною.

Фоново-несвідомий рівень проявляється в автоматизованих, переважно неусвідомлених діях людини, які можуть ставати неусвідомленим мотивом чи особистісним змістом, що з'являється у свідомості.

¹ Diener, E., Lucas, R. Subjective emotional well-being. *Handbook of emotions*. New York: Guilford. <<http://www.psych.uiuc.edu/~ediener/>> (2017, травень, 21).

² Deiner, E., Suh, E., Oishi, S. (1997). Recent findings on subjective well-being. *Indian Journal of Clinical Psychology*, 25-41.

³ Easterlin, R. (1974). *Does Economic Growth Improve the Human Lot? Nations and Households in Economic Growth: Essays in Honor of Moses Abramovitz*. New-York. <<http://www.pnas.org/content/100/19/11176.full>> (2017, травень, 21).

⁴ Трошинський, В.П., Скуратівський, В.А., Ситнік, П.К. та ін. (2009). *Соціальне самопочуття населення України в контексті державної гуманітарної політики*: навч.-метод. посіб. Київ: НАДУ, 10.

Також важливою складовою соціального самопочуття у психології з точки зору В. Бехтереєва, Л. Виготського, Н. Гордеєва, Н. Новікова, С. Рубінштейна та інших вчених є настрої. Існує декілька підходів до означення соціального настрою:

- Розподіл настрою за сферами діяльності: політичний настрої, економічний, етнічний, релігійний тощо (Е. Андрющенко, Д. Ольшанський, В. Шепель);
- По кількості носіїв настрою: груповий/масовий настрої проти індивідуального/особистісного настрою (Б. Грушин, В. Ядов);
- У відповідності до полюсу сприйняття: позитивний і негативний настрої (П. Анохін, П. Симонов, Б. Паригін);
- За тривалістю: ситуативний, актуальний і константний (Б. Паригін).

С. Рубінштейн впевнений, що настрої «це не предметна, а особистісна характеристика, яка не присвячена якій-небудь події, а є загальним станом особистості»¹. Настрої формуються під впливом двох складових: чуттєвого фону і відносин особистості з оточуючими.

В. Бехтереєв зауважує, що настрої не може бути представлений одною чи двома особистісними характеристиками, для нього носій настрою – це колектив, група облич².

Соціальний психолог Н. Новіков наголошує, що «настрої відрізняється від інших компонентів емоційної сфери психіки людини. Настрої може володіти більшою стійкістю, ніж емоції. Виділяє три характеристики, які зближують настрої з емоціями: текучість, імпульсивність, тональність»³.

На думку М. Ярошевського, настрої є не тільки масовидним явищем, але й одною з найбільш значних сполук, яка мотивує людей до діяльності, накладає відбиток на поведінку різних соціальних груп, прошарків суспільства, а також класів, націй і, навіть, народів. Настрої – це стан підсвідомості⁴.

Б. Поршнев звертає увагу на настрої людини з точки зору соціальності та стверджує, що це емоційне ставлення до того, що стоїть на шляху, що заважає, чи, навпаки, що допомагає втілити бажане в життя⁵.

Ж. Тощенко і С. Харченко у своїх роботах щодо вивчення соціального настрою виділяють блок показників настроїв, що характеризують соціальну природу, їхню структуру й ієрархію, яка виникає в результаті сприйняття й оцінки суб'єктом його актуальної життєвої позиції. Вихідним структурним елементом цього блоку, на їхній погляд, є саме соціальне самопочуття⁶. З цього випливає, що психологи виділяють два аспекти у вивченні феномена соціального самопочуття і настрою, зокрема: по-перше, соціальне самопочуття виступає як явище масової свідомості чи групового феномена, по-друге, – як індивідуально-особистісний стан. Тому, «результуючим показником соціального самопочуття виступає потреба в самозбереженні себе як соціальної істоти, члена групи і суспільства, а також оцінка рівня і ступеня благополуччя безпосередньо навколишнього його мікросередовища»⁷.

В працях Б. Паригіна показано, що соціальне самопочуття залежить від таких чинників, як статус, який людина займає в колективі, сімейно-побутове положення, а також фізичне здоров'я індивіда. Автор вважає, що саме соціально-психологічний клімат колективу здійснює найбільший вплив на соціальне самопочуття⁸.

А. Русалінова визначає соціальне самопочуття як «інтегральну характеристику оціночно-емоційної сфери людини, яка одночасно виступає як самостійний суб'єктивний фактор, що впливає на всі особистісні аспекти людини; це одна з найбільш динамічних характеристик, яка чутливо

¹ Рубінштейн, С.Л. (2000). *Основы общей психологии*. Санкт-Петербург: Питер, 625.

² Станевич, А.Ю. (2015). Социальное настроение: методология и методы социологического исследования. *Вестник МГЛУ*, 26 (737), 209.

³ Новиков, В.В. (2002). *Социальная психология*. Москва: Международная академия психологических наук.

⁴ Тощенко, Ж.Т. (1998). Социальное настроение – феномен современной социологической теории и практики. *Социологические исследования*, 1, 25.

⁵ Поршнев, Б.Д. (1979). *Социальная психология и история*. Москва, 11.

⁶ Склярчук, А.В. (2007). *Соціальне самопочуття як чинник політичної поведінки особистості*: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук: 19.00.05 – соціал. псих.; псих. соціал. роботи. Київ, 8.

⁷ Хамдохов, Д.З. (2007). *Социальное самочувствие в современном поликультурном российском обществе (на примере Кабардино-Балкарской республики)*: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соц. наук: 22.00.06 – социология культуры, духовной жизни. Майкоп, 13.

⁸ Паригин, Б.Д. (1966). *Общественное настроение*. Москва: Мысль.

реагує на суттєві зміни соціальних умов життя людини»¹. Відтак, емоції, почуття, переживання, знання – це компоненти соціального самопочуття.

А. Петровський в рамках теорії персоналізації розглядає соціальне самопочуття як соціально-психологічний феномен на основі процесів індивідуалізації (формування самовідношення і самопізнання) і об'єктивізації (процеси самореалізації ідентифікації) людиною своїх відносин. При цьому, індивідуалізація розглядається як форма існування самосвідомості людини, що складається з самодетермінації особистості завдяки її активному освоєнню і перетворенню зовнішніх умов життя в систему власного ставлення до навколишнього світу і самого себе. Об'єктивізацією виступає форма існування самопізнання, що складається шляхом самовираження і самореалізації людини².

Отож, з точки зору психології, самопочуття – це відчуття фізіологічної та психологічної комфортності або дискомфортності, яке залежить від здоров'я та настрою людини. Основними компонентами якого виступають такі показники, як «внутрішня чесність, самовпевненість, самоуправління, очікує ставлення з боку інших, самоцінність, самосприйняття, самоприв'язаність, внутрішня конфліктність, самозвинувачення»³.

Самопочуття у психології – це загальний психічний показник тілесного і духовного стану в кожний момент життєдіяльності людини, який складається з конкретних відчуттів та загальних почувань, пов'язаний з самозбереженням індивіда: нагадує організму про його потреби та вказує йому на загрозові небезпеки⁴.

Як результат, психологія не може не бути комплексною наукою, вона повинна не просто вивчати які-небудь особистісні характеристики, але й досліджувати їх в сукупності з соціально-економічними і соціокультурними процесами, які відбуваються в суспільстві в певні моменти його розвитку⁵, брати до уваги чуттєво-емоційну сферу, соціальну активність особи, опосередковані як об'єктивними обставинами життєдіяльності, так і індивідуальними властивостями.

Наступним підходом, який частково наближений до психологічного є біолого-медичний. Самопочуття людини здавна нерозривно розглядалось в контексті її фізичного здоров'я і, навіть, анатомічних особливостей. Тому, біолого-медичний підхід до розуміння цього поняття полягає у з'ясуванні значення фізичного здоров'я людини в її житті, впливу цього фактору на соціальне самопочуття, а також залежність індивідуального і соціального самопочуття від таких біолого-анатомічних особливостей людини, як ріст, вага, вік, маса і конструкція тіла тощо⁶. Тобто, фізичне здоров'я людини має прямий вплив на її соціальне самопочуття. Відсутність хвороб чи фізичних вад – це здатність людини перебувати в рівновазі з соціальним світом.

З точки зору філософії самопочуття є психічним станом, тому в цьому контексті філософами обговорюються проблеми щастя, повноти людського буття, задоволеності різними аспектами життя. Тут можна відзначити внесок таких давніх філософів, як: Т. Гоббса, П. Гассенді, Дж. Локка та інших, а також більш сучасних: Н. Бердяєва, Л. Гумілева, І. Ільїна, В. Соловйова, С. Франка тощо. Соціальні теорії Т. Гоббса, Дж. Локка та П. Гассенді звернені до гедоністичних ідей. Вони вважають, що метою життя є насолода, тобто все те, що приносить людині чуттєве задоволення і робить її щасливою. Основним мотивом вчинків людини виступає уникнення розчарування, прагнення до задоволення будь-якою ціною⁷. В свою чергу, евдемоністи вважають найбільшим благом людини її прагнення до щастя, яке є «не просто тривале і гармонійне задоволення, а результат подолання прагнення до відчуттів, насолод шляхом самообмеження, вправ, аскези, звільнення від прив'язаностей до зовнішнього світу та його благ й свободи, що досягається при

¹ Русалинова, А.А. (1994). Социальное самочувствие человека в современном мире как научная проблема. *Вестник СПбГУ. Сер. 6, 1*, 49-60.

² Петровский, В.А. (1996). *Личность в психологии: парадигма субъектности*. Ростов н/Д.: Феникс.

³ Зябина, О.В. (2011). Особенности социального самочувствия студенческой молодежи. *Ярославский педагогический вестник. 4. – Том II (Психолого-педагогические науки)*, 251.

⁴ Самопочуття. *Вікіпедія, вільна енциклопедія*. <<http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D1%87%D1%83%D1%82%D1%82%D1%8F>> (2017, травень, 31).

⁵ Грачев, А.А. (2007). Социальное самочувствие человека в организации. *Известия РГПУ им. А. И. Герцена*, 8.

⁶ Слейко, М.Я. (2009). Від суб'єктивного благополуччя до соціального самопочуття: традиційні та сучасні підходи. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*, 15, 208.

⁷ Гедонізм. <<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%BC>> (2017, травень, 25).

цьому від зовнішньої необхідності й мінливості долі; це розумність тотожна справжній чесності»¹. Як результат, основний принцип цієї теорії – це боротьба з пристрастями, що поневолили людину, правильне ставлення до зовнішніх обставин життя, яке і є щастям людини. «Спільною у цих теоріях і важливою для розуміння природи людського щастя і самопочуття є потреба в обмеженні страждань та необхідності зростання задоволення, проте відмінність полягає у засобах, якими досягається ця гармонія»². Відтак, люди прагнуть не просто бути щасливими, а й жити у відповідності зі своїми моральними цінностями.

Дослідники ХХ ст., зокрема Н. Бердяєв, вважають, що «особистість втопили в масах і що, перш за все, особистість потрібно диференціювати не порівнюючи всіх і вся»³. Людина повинна, орієнтуючись на вищий духовний світ, подолати обмеження своєї природи, подолати свою внутрішню роздвоєність і пристрастність, свої постійні метання між добром і злом, подолати свою замкнутість на себе, стати особистістю.

Специфіка розуміння особистості Н. Бердяєвим полягає в тому, що він розглядає особистість з погляду ціннісного підходу. Для нього цінність особистості є вища ієрархічна цінність у світі, цінність духовного порядку. Цінність особистості вище цінностей держави, нації, будь-яких колективних цінностей.

Ціннісне означення особистості визначило розуміння Н. Бердяєвим співвідношення суспільства і особистості. На думку мислителя, особистість має безумовний пріоритет перед суспільством. Особистість усвідомлює своє буття як вищий сенс світобудови, вона більше і суспільства, і космосу. Н. Бердяєв переконував, що не особистість є частиною суспільства, а, навпаки, суспільство треба розглядати як частину особистості. Особистість лише частково належить суспільству, оскільки в особистості є глибина, яка зовсім непроникна для суспільства⁴.

Відтак, необхідно розглянути особистість безпосередньо у суспільстві, зокрема, вплив масової свідомості на особистість і на формування її соціального самопочуття. Тобто, ми можемо говорити про специфіку впливу громадської думки на особистість та її соціальне самопочуття.

Насамперед, варто дати означення громадської думки, а це оціночне ставлення громадськості до актуальних дискусійних проблем соціальної реальності, які мають суспільний інтерес, а також соціального інституту⁵. Першими дослідниками громадської думки виступали Б. Грушин, Т. Заславська, Ю. Левада та інші. Зокрема, Ю. Левада представив два підходи щодо вивчення громадської думки: статистичний і соціологічний. З точки зору соціологічного підходу громадська думка – це соціальний інститут з своєю структурою та певними функціями. Ключовою функцією громадської думки виступає підтримка соціально схвалюваних норм поведінки у суспільстві. В свою чергу, статистичний підхід направлений на розподіл відповідей респондентів в ході репрезентативних опитуваннях. Тобто, Ю. Левада відзначає, що такий підхід задовольняє завдання соціальних і маркетингових досліджень, виступаючи так званим соціальним барометром. Виходячи з цього, громадська думка стає близькою до поняття «соціальне самопочуття», адже обидва поняття вимірюють «суспільну температуру» і показують зріз даних в певний період часу⁶. Тому, ми можемо стверджувати, що громадська думка є складовою частиною соціального самопочуття особистості.

В свою чергу, Б. Грушин досліджуючи громадську думку відносив її до громадської свідомості. У громадській свідомості вчений виділяв такі форми: політичні ідеї, правосвідомість, мораль, релігія, наука, мистецтво, естетичні погляди і філософія. Ці форми відображають різні аспекти дійсності, і «предмет громадської думки не може бути в рамках якої-небудь однієї форми». Б. Грушин зробив висновок, що громадська думка проникає у всі сторони громадської свідомості, але в кожному з різною силою⁷. Тому, громадська думка і здійснює вплив на соціальне самопочуття особистості через різні форми/сфери суспільного життя.

¹ Евдемонізм. <<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%B2%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%BC>> (2017, травень, 25).

² Слейко, М.Я. (2009). Від суб'єктивного благополуччя до соціального самопочуття: традиційні та сучасні підходи. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*, 15, 208.

³ Бердяєв, Н.А. (2012). *Філософія нерівності*. Москва: Інститут руської цивілізації, 73.

⁴ Бердяєв, Н.А. (1991). *Самопознання (опыт философской автобиографии)*. Москва: Книга, 59.

⁵ Соціологія громадської думки. <<http://readbookz.com/book/195/7407.html>> (2017, травень, 23).

⁶ Левада, Ю. (2000). *От мнений к пониманию: социологические очерки 1993-2000*. Москва: Московская школа полит. исслед.

⁷ Грушин, Б. (2011). *Мнения о мире и мир мнений*. Москва: Праксис, 22.

А. Уледов зазначав, що «в своїй формі громадську думку можна визначити як судження, в якому виражається оцінка тих чи інших явищ громадського життя і ставлення людей до цих явищ»¹. Тобто, означення вченим громадської думки максимально наближене до соціального самопочуття, адже оцінка та ставлення людей до тих чи інших речей суспільної реальності і формує рівень їхнього соціального самопочуття.

Наступним підходом до означення соціального самопочуття є економічний, тому що форми і сфери громадської думки плавно перетікають у межі таких факторів, як дохід, безробіття, економічна трансформація та інші.

Існує багато методик оцінки впливу економічних перетворень на соціальне самопочуття, особливо в країнах з нестабільною економікою або в періоди кризових явищ. Усе більшої популярності набувають міжнародні порівняльні дослідження, які обов'язково включають в свою структуру питання соціального самопочуття, задоволеності життям, щастям².

Використання економічних даних щодо суб'єктивного благополуччя започаткував Р. Істерлін в середині 70-их років. Вчений зробив висновок, який полягав у тому, що незважаючи на значне зростання доходу на душу населення впродовж десятиліть, відчуття задоволеності життям у незначній мірі покращилося лише у кількох країнах, а в деяких – навіть погіршилось³. Автор зазначає, що чинники щастя і задоволеності життям не можуть бути стабільними впродовж економічних змін. Тобто, якщо матеріальні стандарти населення зростають пропорційно до реальних доходів, то збільшення доходу конкретного індивіда не завжди приносить йому таке ж задоволення. Р. Венхувен, Е. Дайнер та інші також підтвердили цю поширену в масовій свідомості думку про пряму залежність між отриманим рівнем доходів і соціальним самопочуттям⁴. Відтак, ці висновки детально пояснюють теорії соціальної нерівності, абсолютної і відносної депривації, соціального порівняння і адаптації тощо.

Знання про соціальне самопочуття людей в економіці збагачуються теоріями ідеалів, достатку, базових потреб та утилітарними теоріями. Ідеалом може бути, наприклад, самореалізація особистості в дусі А. Маслоу. Американський психолог А. Маслоу в 1943 р. склав ієрархічну систему потреб людини. Ці потреби вчений зображує у вигляді піраміди та поділяє їх на п'ять категорій за ступенем важливості. Також, дає визначення людини як істоти, яка постійно чогось хоче. Як бачимо, ці потреби людини потрібно розглядати з низу до гори піраміди. Тобто, в першу чергу, потрібно задовольнити фізіологічні потреби, а потім – індивідуальні запити людини. Нереалізовані потреби при цьому стають для людини дуже важливими чинниками її самопочуття. На таку залежність вказували, зокрема, Е. Дайнер, Е. Лукас, Р. Венхувен⁵.

Схожою є теорія, згідно з якою якість життя і задоволеність його різними аспектами досягаються завдяки реалізації трьох базових потреб людини, а саме «володіння», «любові» і «буття». Відповідно до утилітаристської теорії, яку ще часто називають «велферизмом» або гедонізмом, усі люди прагнуть досягти щастя, і чим більше вони мають, тим краще себе почувають у суспільстві. Такий підхід часто піддається критиці дослідниками з «третього світу», які вказують на те, що люди іноді пристосовуються до нелюдських умов. Теорія достатку також не витримує критики, оскільки існує багато прикладів, коли людей мало цікавить матеріальний бік їхнього життя, але вони почуваються значно щасливішими від людей, які перебувають у трудових відносинах і мають достатньо накопиченого багатства⁶.

Також важливою категорією є «якість життя» населення, оскільки є найважливішим фактором формування людського капіталу як джерела економічного зростання. Особливого значення проблеми

¹ Уледов, А. (1959). Общественное мнение как предмет социологического исследования. *Вопросы философии*, 3, 47.

² Diener, E., Diener, M. (1995). Cross-cultural correlates of life satisfaction and self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68, 653-663.

³ Easterlin, R. (1974). *Does Economic Growth Improve the Human Lot? Nations and Households in Economic Growth Essays in Honor of Moses Abramovitz*. New York. <<http://huwdixon.org/teaching/cei/Easterlin1974.pdf>> (2017, травень, 25).

⁴ Veenhoven, R. The Science of Subjective Wellbeing: A tribute to Ed Diener. <<https://personal.eur.nl/veenhoven/Pub2000s/2008c-full.pdf>> (2017, травень, 25).

⁵ Oishi, Sh., Diener, E., Lucas, R., Suh, E. (1999). Cross-cultural variations in predictors of life satisfaction: Perspectives from needs and values. *Personality and social psychology bulletin*, vol. 25, 8, 980.

⁶ Слейко, М.Я. (2009). Від суб'єктивного благополуччя до соціального самопочуття: традиційні та сучасні підходи. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*, 15, 211.

якості життя населення надавалося в межах інституціоналізму, який у післявоєнний період був представлений такими відомими економістами, як Дж. К. Гелбрайт, Ф. Перру, Г. Мюрдель. В 70-ті роки дослідженням якості життя займалися такі американські вчені, як Н. С. Делкі, Н. Е. Терлецький, К. Хорнбек, Б.-Ч. Лу. Активно працюють над проблемами якості життя населення і провідні українські вчені: Е. Лібанова, В. Мандибура, С. Пирожков, Д. Богиня, А. Філіпенко. Проте у вітчизняній економічній літературі ця проблема висвітлена ще недостатньо, оскільки дослідження концентруються на аспектах рівня, а не якості життя населення. Основна увага у вивченні рівня життя приділялась сфері споживання матеріальних благ та послуг без урахування умов життя, праці і зайнятості, побуту і дозвілля, здоров'я, освіти, стану довкілля, що знаходить своє повніше відображення в категорії «якість життя».

Категорія «якість життя» об'єднує низку соціально-економічних параметрів, що охоплюють всю соціоекосистему і характеризує стан задоволення матеріальних, соціальних та інших потреб в умовах існуючих економічних тенденцій та розвитку. Ця категорія трансформується разом із розвитком самих потреб у різноманітні життєві блага та залежить від психологічних аспектів її сприйняття¹.

Тому, економічний підхід до розгляду соціального самопочуття розглядає нерівність доступу до соціальних благ; стан, коли люди відчувають нестачу того, чого найбільше потребують; соціальний процес, за якого зменшуються можливості задоволення основних життєвих та соціальних потреб індивіда і, звідси, зростає незадоволеність на рівні індивідуальної, групової та масової свідомості².

В свою чергу, вивченням концепту соціального самопочуття соціологи почали займатися з 50-х рр. ХХ ст., але ще й досі немає однозначного академічного визначення цієї дефініції.

У загальному можна сказати, що специфіка соціології у розумінні соціального самопочуття полягає у «комплексній характеристиці стану свідомості людей, що виявляється в різних соціальних ситуаціях, відображає ступінь їхньої соціальної свободи, можливості всебічного розвитку, реалізації здібностей і життєвих планів, які обумовлюються сукупністю наявних у суспільстві матеріальних, політичних, соціокультурних і духовних можливостей задоволення людських потреб та реалізації їхніх інтересів»³.

Справжнім проривом у цій сфері став 1995 р., адже дослідники з Інституту соціології НАН України включили до інструментарію моніторингового дослідження інтегральний індекс соціального самопочуття (ІСС), який розробили Є. Головаха та Н. Панина стосовно 11-ти основних сфер життєдіяльності людини (сфери соціальних відносин, соціальної безпеки, національних відносин, соціально-політична, професійно-трудова, інформаційно-культурна, рекреаційно-культурна, матеріально-побутова, сфера міжособистісних відносин, сфера якості особистості).

При підготовці конкретного інструментарію характеристика кожної із сфер обмежувалась рівною кількістю індикаторів соціального благополуччя, щоб вага кожної із сфер в формуванні загального рівня соціального самопочуття була однаковою. Внаслідок цього варіант опитувального листка включав по 4 індикатори, які описували конкретні блага кожної з 11-ти сфер життєдіяльності. Як наслідок, вимірювання цього соціального самопочуття отримало назву Інтегральний індекс соціального самопочуття (ІСС-44)⁴.

Проте цей тест був надто громіздким, що привело до формування скороченого варіанту, так званого ІСС-20. Скорочений варіант тесту відповідає основним статистичним критеріям надійності та збереження валідності (універсальність, інтегральність, якість, стандартизованість, чутливість, компактність, об'єктивність), при цьому методика достатньо компактна для того, щоб бути використаною при постійних опитуваннях для оцінки соціального самопочуття населення.

¹ Ноздріна, Л.В. (2001). *Якість життя населення у перехідній економіці України*. Автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук. Львів, 3.

² Котляров, С.Е. (2006). *Соціальна депривація як механізм соціально-економічного реформування сучасного російського суспільства*: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. соц. наук: спец. 22.00.04 «Соціальна структура, соціальні інститути і процеси». Ставрополь, 8.

³ Трошинський, В.П., Скуратівський, В.А., Ситнік, П.К. та ін. (2009). *Соціальне самопочуття населення України в контексті державної гуманітарної політики*: навч.-метод. посіб. Київ: НАДУ, 4.

⁴ Панина, Н.В. (2008). *Избранные труды по социологии*. В 3-х томах. Том 2: *Теория, методы и результаты социологического исследования образа жизни, психологического состояния и социального самочувствия населения*. Киев: Факт.

Застосування такої методики вивчення соціального самопочуття, як зазначає Г. Щербата, надає можливість визначити: ієрархію чинників соціальної захищеності; динаміку і пріоритет потреб окремих соціальних груп та суспільства в цілому; розробити та апробувати суб'єктивні критерії оцінки соціальної захищеності і соціального самопочуття; розробити діагностичну модель, яка дасть можливість створити соціальну технологію удосконалення соціально-захисних заходів та підвищення ступеня відповідності соціальних програм реальним потребам населення; методика дозволяє врахувати специфіку соціально-демографічних та статусних груп; забезпечити диференційований підхід щодо методів, прийомів та заходів соціального захисту та всебічної підтримки різних категорій населення¹.

Отже, основними детермінантами соціального самопочуття передусім виступають нижче наведені.

1. Дійсні умови життя, суспільні реалії, на тлі яких люди здійснюють свою життєдіяльність.
2. Особистий статус та роль людини в ієрархії суспільних відносин.
3. Духовні характеристики людей².

Тобто, соціальне самопочуття є узагальненим індикатором реакції населення на соціальні перетворення. Оскільки люди підтримують ті або інші зміни в суспільстві у сподіванні поліпшити своє становище в ньому, інтегральна оцінка сприйняття ними власного добробуту в найважливіших сферах соціальної життєдіяльності є вирішальним критерієм визначення їхнього соціального самопочуття. Тому у вітчизняній соціології відрізняють кілька підходів до визначення соціального самопочуття:

1. Соціальне самопочуття описують через поняття задоволеності людиною різними сторонами життя.

2. Соціальне самопочуття розглядають як інтегровану характеристику реалізації життєвої стратегії особистості, ставлення до навколишньої дійсності.

3. Соціальне самопочуття відображає ставлення до взаємозв'язку між рівнем запитів і ступенем задоволення життєво значущих потреб³.

Як висновок, соціальні трансформації суспільства зумовлюють використання міждисциплінарного підходу щодо дослідження соціально-психологічних процесів, явищ та понять. Інтегральним показником, який покликаний дати означення цим змінам є соціальне самопочуття. Це ключова категорія, яка ще не включена до числа канонізованих термінів. Відтак, ми окреслили низку підходів щодо визначення цієї дефініції, а саме – психологічний, біолого-медичний, філософський, громадської думки, економічний, соціологічний тощо. Отож, соціальне самопочуття характеризує суб'єктивний стан суспільства в найбільш загальному контексті, акцентує увагу на дослідженні того, як почуває себе людина в якості члена певного суспільства чи конкретної соціальної групи, наскільки правильним і справедливим бачить вона своє власне місце в цьому суспільстві, наскільки вона задоволена тим, що отримує від суспільства і що дає йому сама.

References:

1. Abaev, R.D. (2003). *Vzaymosvyaz' lychnostnykh svoystv y sotsyal'noho samochuvstviya studencheskoy molodezhy* [Interrelation of personal characteristics and social well-being of student youth]: rabota na soyskanye uchenoy stepeny kand. psykhn. nauk: 19.00.01 – obshchaya psikhologhiya, psikhologhiya lychnosti, ystoriya psikhologhiy [thesis fo PhD degree in Psychology]. Moscow, 21. [in Russian].
2. Berdyayev, N.A. (2012). *Fylosofiya neravenstva* [Philosophy of inequality]. Moscow: Ynstytut russkoy tsyvylyzatsyy, 624. [in Russian].
3. Berdyayev, N.A. (1991). *Samopiznannya (Dosvid filofs'koyi avtobiohrafii)* [Self-knowledge (Experience philosophical autobiography)]. Moscow: Knyha, 336. [in Russian].
4. Biswas-Diener, R., Diener, E., Tamir, M. (2004). The psychology of subjective well-being. *Daedalus*, 2, 18-25. [in English].

¹ Щербата, Г.М. (2007). Соціальне самопочуття як інтегральний показник соціальної захищеності. *Вісник міжнародного слов'янського університету. Серія «Соціологічні науки»*. Харків, Том 10, 2. <http://otherreferats.allbest.ru/sociology/00267360_0.html> (2017, травень, 26).

² Панина, Н.В. (2008). Избранные труды по социологии. В 3-х томах. Том 2: *Теория, методы и результаты социологического исследования образа жизни, психологического состояния и социального самочувствия населения*. Киев: Факт.

³ Бубняк, С.М. (2015). Теоретична інтерпретація концепту «соціальне самопочуття» в соціогуманітарних науках. «Перспективи». *Соціально-політичний журнал. Серія «Філософія»*. Одеса, 3 (65), 38.

5. Bubnyak, S.M. (2015). Teoretychna interpretatsiya kontseptu «sotsialne samopochuttya» v sotsiohumanitarnykh naukakh [Theoretical interpretation of the concept of "social well-being" in the social sciences and humanities]. «Perspektyvy». *Sotsial'no-politychnyy zhurnal. Seriya «Filosofiya»* [«Perspectives». Socio-political journal. Series «Philosophy»], no. 3 (65), 35-39. [in Ukrainian].
6. Diener, E., Suh, E., Oishi, S. (1997). Recent findings on subjective well-being. *Indian Journal of Clinical Psychology*, 25-41. [in English].
7. Diener, E., Biswas-Diener, R. (2000). New directions in subjective well-being research: The cutting edge. *Indian Journal of Clinical Psychology*, 21-33. [in English].
8. Diener, E., Diener, M. (1995). Cross-cultural correlates of life satisfaction and self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68, 653-663. [in English].
9. Diener, E., Lucas, R. Subjective emotional well-being. *Handbook of emotions*. New York: Guilford. <<http://www.psych.uiuc.edu/~ediener/>> (2017, May, 21). [in English].
10. Easterlin, R. (1974). *Does Economic Growth Improve the Human Lot? Nations and Households in Economic Growth: Essays in Honor of Moses Abramovitz*. New York. <<http://www.pnas.org/content/100/19/11176.full>> (2017, May, 21). [in English].
11. *Evdemonizm* [Evdemonism]. <<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%B2%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%BC>> (2017, May, 25). [in Ukrainian].
12. Halyn, Y.A. (1990). *Sotsyal'noe samochuvstvye* [Social well-being]. *Sotsyolohycheskyy spravochnyk* [The sociological reference book]. Kyiv, 352-353. [in Russian].
13. *Hedonizm* [Hedonism]. <<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%BC>> (2017, May, 25). [in Ukrainian].
14. Hrachev, A.A. (2007). *Sotsyal'noe samochuvstvye cheloveka v orhanyzatsyy* [Social well-being of a person in an organization]. *Izvestyya RHPU ym. A. Y. Hertseny* [The News of Russian State Pedagogical University named after A. Y. Hertsen], 151-166. [in Russian].
15. Hrushyn, B. (2011). *Mnenyya o myre y myr mnenyy* [Opinions about the world and the world of opinions]. Moscow: Praksys, 546. [in Russian].
16. Khamdokhov, D.Z. (2007). *Sotsyal'noe samochuvstvye v sovremennom polykul'turnom rossyyskom obshchestve (na prymere Kabardino-Balkarskoy respublyky)* [Social well-being in a modern multicultural Russian society (on the example of the Kabardino-Balkarian republic)]: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. sots. nauk: 22.00.06 – sotsyolohyya kul'tury, dukhovnoy zhyzny [thesis for PhD degree in Sociology: 22.00.06]. Maykop, 24. [in Russian].
17. Kotlyarov, S.E. (2006). *Sotsyal'naya depriyatsyya kak mekhanizm sotsial'no-yekonomycheskoho reformyrovanyya sovremennoho rossyyskoho obshchestva* [Social deprivation as a mechanism for socially-economic reformation of modern Russian society]: avtoref. dys. na soyskanye nauch. stepeny kand. sots. nauk: spets. 22.00.04 [thesis for PhD degree in Sociology: 22.00.06]. Stavropol, 22. [in Russian].
18. Levada, Yu. (2000). *Ot mnenyy k ponymanyyu: sotsyolohycheskiye ocherky 1993-2000* [From opinions to understanding: sociological essays 1993-2000]. Moscow: Moskovskaya shkola polyt. yssled., 576. [in Russian].
19. Novykov, V.V. (2002). *Sotsyal'naya psykholohyya* [Social psychology]. Moscow: Mezhdunarodnaya akademiya psykholohycheskykh nauk, 344. [in Russian].
20. Nozdrina, L.V. (2001). *Yakist zhyttya naseleenny u perekhidny ekonomitsi Ukrayiny* [The quality of life of population in the transitional economy of Ukraine]. Avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stup. kand. ekon. nauk [thesis for PhD degree in Economics]. Lviv, 20. [in Ukrainian].
21. Oishi, Sh., Diener, E., Lucas, R., Suh, E. (1999). Cross-cultural variations in predictors of life satisfaction: Perspectives from needs and values. *Personality and social psychology bulletin*, vol. 25, 8, 980-990. [in English].
22. Panyina, N.V. (2008). *Yzbrannyye trudy po sotsyolohyy. V 3-kh tomakh. Tom 2: Teoryya, metody y rezul'taty sotsyolohycheskoho yssledovanyya obraza zhyzny, psykholohycheskoho sostoyanyya y sotsyal'noho samochuvstvyaya naseleenny* [The selected works on sociology. In 3 volumes. Volume 3: Theory, methods and results of sociological research of the way of life, psychological state and social well-being of the population]. Kyiv: Fakt, 312. [in Russian].
23. Paryhyn, B.D. (1966). *Obshchestvennoe nastroye* [Public mood]. Moscow: Mysl', 328. [in Russian].
24. Petrovskyy, V.A. (1996). *Lychnost' v psykholohyy: paradyhma sub'ektnosty* [Personality in psychology: the paradigm of subjectness]. Rostov on Don: Fenyks, 320-335. [in Russian].
25. Porshnev, B.D. (1979). *Sotsyal'naya psykholohyya y ystoryya* [Social psychology and history]. Moscow: Nauka, 235. [in Russian].
26. Rubynshteyn, S.L. (2000). *Osnovy obshchey psykholohyy* [Fundamentals of General Psychology]. Saint-Petersburg.: Pyter, 712. [in Russian].
27. Rusalynova, A.A. (1994). *Sotsyal'noe samochuvstvye cheloveka v sovremennom myre kak nauchnaya problema* [The social well-being of man in the modern world as a scientific problem]. *Vestnyk SPbHU. Ser. 6, 1* [The Bulletin of Saint-Petersburg State University], 49-61. [in Russian].
28. *Samopochuttya* [Feeling]. *Vikipediya, vilna entsyklopediya* [Wikipedia, the free encyclopedia]. <<http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D1%87%D1%83%D1%82%D1%82%D1%8F>> (2017, May, 31). [in Ukrainian].

29. Shcherbakova, V.P. (2011). *Sotsyalnoe samochuvstviye molodezhy – yntehralnyy pokazatel' ee adaptatsyy k obshchestvennym peremenam v Rossyy* [Social well-being of youth is an integral indicator of its adaptation to social changes in Russia]. *Yzvestiya Tul'skoho gosudarstvennogo unyversyteta. Humanytarnye nauky* [The News of Tulian State University. Humanitarian sciences], no. 3, 221-232. [in Russian].
30. Shcherbata, H.M. (2007). *Sotsialne samopochuttya yak intehralnyy pokaznyk sotsialnoyi zakhyschenosti* [Social well-being as an integral indicator of social security]. *Visnyk mizhnarodnoho slov'yans'koho universytetu. Seriya "Sotsiologichni nauky"* [The Bulletin of the International Slavic University. Series "Sociological Sciences"]. Kharkiv, Tom 10, 2. <http://otherreferats.allbest.ru/sociology/00267360_0.html> (2017, traven', 26). [in Ukrainian].
31. Sklyaruk, A.V. (2007). *Sotsialne samopochuttya yak chynnyk politychnoyi povedinky osobystosti* [Social well-being as a factor in the political behavior of the individual]: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. psykhn. nauk: 19.00.05 – sotsial. psykhn.; psykhn. sotsial. roboty [thesis for PhD degree in Psychology. Spec. – 19.00.05 – social psychology, the psychology of social work]. Kyiv, 24. [in Ukraine].
32. *Sotsiologhiya hromadskoyi dumky* [Sociology of public opinion]. <<http://readbookz.com/book/195/7407.html>> (2017, May, 23). [in Ukrainian].
33. Stanevych, A.Yu. (2015). *Sotsyal'noe nastroye: metodolohyya y metody sotsyolohycheskoho yssledovannya* [Social mood: methodology and methods of sociological research]. *Vestnyk MHLU* [The Bulletin of the Moscow State Linguistic University], no. 26 (737), 207-219. [in Russian].
34. Toshchenko, Zh.T. (1998). *Sotsyal'noe nastroye – fenomen sovremennoy sotsyolohycheskoy teoryy y praktyky* [Social mood is a phenomenon of modern sociological theory and practice]. *Sotsyolohycheskye yssledovannya* [The sociological researches], no. 1, 21-35. [in Russian].
35. Troshchynskyy, V.P., Skurativskyy, V.A., Sytnik, P.K. ta in. (2009). *Sotsialne samopochuttya naseleennya Ukrayiny v konteksti derzhavnoyi humanitarnoyi polityky* [Social well-being of the population of Ukraine in the context of state humanitarian policy]: navch.-metod. posib. [manual]. Kyiv: NADU, 36. [in Ukrainian].
36. Uledov, A. (1959). *Obshchestvennoe mnenye kak predmet sotsyolohycheskoho yssledovannya* [Public opinion as a subject of sociological research]. *Voprosy fylosofyy* [The issues of Philosophy], no. 3, 40-53. [in Russian].
37. Veenhoven, R. The Science of Subjective Wellbeing: A tribute to Ed Diener. <<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.470.2930&rep=rep1&type=pdf>> (2017, May, 31). [in English].
38. Wilson, W. (1967). Correlates of avowed happiness. *Psychological Bulletin*, 294-306. [in English].
39. Yeleyko, M.Ya. (2009). *Vid subyektivnoho blahopoluchchya do sotsialnoho samopochuttya: tradytsiyni ta suchasni pidkhody* [From subjective well-being to social well-being: traditional and modern approaches]. *Metodolohiya, teoriya ta praktyka sotsiologichnoho analizu suchasnoho suspilstva* [Methodology, theory and practice of sociological analysis of modern society], no. 15, 207-212. [in Ukrainian].
40. Yeleyko, M.Ya. (2012). *Sotsialne samopochuttya naseleennya u suspil'stvi periodu transformatsiy: metodolohiya ta metody doslidzhennya* [Social well-being of people in society transformation period: methodology and research methods]: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. sots. nauk: 22.00.02 – metodolohiya ta metody sotsiologichnykh doslidzhen [thesis for PhD degree in Sociology: 22.00.02 – methodology and methods of sociological researches] Kyiv, 196-211. [in Ukrainian].
41. Zyabyna, O.V. (2011). *Osobennosty sotsial'noho samochuvstviyya studencheskoy molodezhy* [Features of the social well-being of student youth]. *Yaroslavskyy pedahohycheskyy vestnyk. 4. Tom II (Psykhologohopedahohycheskye nauky)* [The Yaroslavl pedagogical bulletin. 4. Volume II (Psychological and pedagogical sciences)], 249-252. [in Russian].